

УДК 94 (4+7) "1960-1989"

А. В. Стрільчук

ІДЕЙНІ ЗАСАДИ ЗАХІДНОГО ФЕМІНІЗМУ «ДРУГОЇ ХВИЛІ» (ДРУГА ПОЛОВИНА 1960-х – 1980-ті рр.)

У статті аналізуються основні засади феміністської думки другої половини ХХ ст. Розкриваються витоки ідеології західного фемінізму «другої хвилі», визначаються відмінності у поглядах феміністок ліберального та радикального напрямків. Встановлено, що головними сюжетами феміністського дискурсу другої половини 1960-х – 1980-х рр. у США та країнах Західної Європи були: аналіз західної культури, причини гендерної нерівності, перегляд ролі материнства у житті жінок.

Ключові слова: жіночий рух, фемінізм «другої хвилі», США, Західна Європа, емансипація, гендерна нерівність.

У сучасному суспільстві глибоко утвердилося стереотипне уявлення щодо феміністок. Жінки, які боролися за рівноправ'я статей, найчастіше асоціюються із нещасливими в особистому житті, ображеними на чоловіків представницями «слабкої статі», які прагнуть знищити традиційний шлюб, родину та відновити матріархат. Тоді як фемінізм являв собою значно складнішу ідеологію, у рамках якої існували різноманітні течії та концепції. Прийнято виділяти ліберально-реформістський, радикальний (або радикально-екстремістський) та соціалістичний (марксистський) напрямки фемінізму. Кожний із них об'єднував чимало феміністських організацій та окремих невеликих жіночих груп, які нерідко розходилися між собою у питаннях ідеології, мети та засобів боротьби за гендерну рівність.

Історіографія проблеми є доволі фрагментарною, переважно представлена працями фахівців у галузі філософії та соціології. Зокрема, окремі аспекти феміністської теорії другої половини ХХ ст. висвітлюють дослідниці І. Жеребкіна, Г. Брандт [1], Н. Грицяк [2], І. Крикова. Здебільшого сучасні автори акцентують увагу на таких проблемах, як природа жінки, причини статевої нерівності, аналіз категорій «стать» та «гендер» тощо. Питання філософії фемінізму «другої хвилі» побіжно розглянуто у працях, присвячених загальній історії розвитку жіночого руху у США та країнах Західної Європи (С. Айвазова, Д. Вершиніна, Л. Попкова, І. Чікалова). Проте й досі відсутнє цілісне дослідження, присвячене аналізу ідеології західного фемінізму другої половини 1960-х – 1980-х рр. Відтак мета даної статті – проаналізувати основні засади феміністської думки 1960-х – 1980-х рр. та розкрити особливості ідеології фемінізму «другої хвилі».

Засновницею фемінізму «другої хвилі» прийнято вважати французьку письменницю та філософа-екзистенціаліста Сімону де Бовуар, яка «на довгі десятиліття стала кумиром інтелектуальної Європи» [3]. У 1949 р. у Франції побачила світ її найвідоміша праця «Друга стать», у якій авторка намагалась осмислити проблему жіночого існування у сучасному світі та пояснити причини другорядної ролі жінок у суспільстві. Одна з провідних лідерів радикального фемінізму у США Суламифь Файерстоун охарактеризувала дану роботу як «найбільш вичерпну та далекосяжну» [4, с.7]. Саме С. де Бовуар належить вислів, що став свого роду девізом для поборниць рівноправ'я статей у західних країнах: «Жінкою не народжуються, жінкою стають». Наголошуючи на існуванні біологічної різниці між чоловіком та жінкою, вона, тим не менш, підкреслила, що жінки мають такі самі здібності до самореалізації, як і чоловіки. Тим самим вона сформулювала головну вимогу жіночого руху другої половини ХХ ст. – визнати жінку за повноцінну людину [5, с.165]. Як зазначає російська дослідниця С. Айвазова, феміністки 1960-х рр. були «духовними доньками» С. де Бовуар, оскільки під впливом «Другої статі» вони почали «оцінювати себе і своє життя новими мірками – мірками вільної людини» [5, с. 166].

На думку радянської дослідниці Н. Юліної, «феміністська думка суперечлива, вона існує не у вигляді логічно пов'язаної єдиної теорії, а у великій кількості позицій, що конфліктують між собою». Тому навряд чи можна виділити якогось одного «ідеолога», чий погляд визначав би всю сукупність феміністських поглядів [6, с.138]. Однак маємо зауважити, що найбільш яскраво та повно ідеологія феміністського руху «другої хвилі» відбилась у творах американських феміністок Б. Фрідан, К. Міллет, С. Файерстоун, А. Дворкін та ін. Саме зі США ідеї «звільнення» жінок від гніту патріархального суспільства поширилися країнами Західної Європи у 1970-х рр.

На відміну від поборниць жіночого рівноправ'я кінця ХІХ – початку ХХ ст., які основною метою своєї боротьби вважали досягнення виборчих прав для жінок, нове покоління феміністок наголошувало не стільки на правовій рівності статей, скільки на суспільній, вимагаючи однакових із чоловіками можливостей для реалізації своїх прав. Вже на середину ХХ ст. стало очевидно, що отримання жінками права голосу ще не означало досягнення справжньої гендерної рівності. Жінки й надалі продовжували повсюдно стикатися з проявами дискримінації, особливо, на ринку праці. Так, хоча в 1963 р. у США було прийнято Закон про однакову оплату за рівний труд, заробітна плата жінок залишалася нижчою за чоловічу. Якщо у 1955 р. американка за тиждень роботи отримувала в середньому 63,9 доларів на кожні 100 доларів, отриманих чоловіком за аналогічний період, то у 1968 р. її прибуток зменшився і складав 58,2 долари на 100 доларів [7, с.51].

Подібна тенденція була притаманна і країнам Західної Європи. Наприклад, у Великобританії у 1969 р. чоловік у середньому отримував 25 фунтів на тиждень, жінка – 12 фунтів [8, с.94]. Тільки британський закон 1975 р. заборонив нерівність в оплаті чоловічої та жіночої праці. Натомість у Франції вже у 1950 р. була

офіційно заборонена дискримінація жінок при прийомі на роботу та в оплаті праці, але фактично їхня зарплата залишалась на 20 – 40% меншою, ніж у чоловіків [9, с.254].

Статева дискримінація виявлялась і в інших сферах суспільно-політичного життя. Зокрема, у 1960-х рр. в більшості європейських країн у заміжніх жінок вимагали письмовий дозвіл від чоловіка на відкриття власного банківського рахунку, на отримання кредиту тощо. Кількість жінок у найпрестижніших університетах США, школах бізнесу та права, вищих медичних школах не перевищувала 5–8% [3]. У деяких британських медінститутах при вступі навіть існувала квота на прийом дівчат – 15 % [8, с.94]. Власне, такі обмеження жіночих прав і спричинили відродження феміністського руху наприкінці 1960-х рр., характерною рисою ідеології якого було прагнення пояснити причини гендерної нерівності та відшукати шляхи для зміни традиційно другорядних ролей жінок у суспільстві.

Представниці ліберального напрямку фемінізму вважали, що позитивних змін у становищі жінок можливо досягти за допомогою соціально-економічних та юридичних реформ. У першу чергу вони пропонували розширити права вагітних жінок (зокрема, збереження робочого місця після пологів, збільшення терміну декретної відпустки) та захистити їх на ринку праці. Помірковані феміністки, насамперед, виступали за розподіл хатніх обов'язків між чоловіком та дружиною, за збалансоване поєднання жінками професійних та родинних ролей, не заперечуючи важливості родини та материнства в їхньому житті [10, с.140].

Важливо підкреслити, що у 1960-ті рр. питання виходу жінок за межі «домашнього вогнища» та включення їх до суспільної сфери набули неабиякої актуальності для жіноцтва західних країн. Під час Другої світової війни мільйони жінок Європи та США замінили на робочих місцях чоловіків, які пішли на фронт. Утім по завершенні війни у західних суспільствах почали відновлювати традиційну систему гендерних ролей: телебачення, радіо та преса запевняли, що жінкам не потрібна вища освіта, кар'єра, а тим більше – політика [3]. У повоєнній Західній Європі та Північній Америці запанував справжній культ домогосподарки, а в суспільстві (особливо американському), міцно утвердився стереотип «ідеального родинного життя» та «жіночої американської мрії»: успішний чоловік, здорові діти, приміський будинок та дружина, яка опікується приготуванням їжі, прибиранням будинку і пранням [11, с.18].

Масовий вихід жінок на ринок праці поступово похитнув традиційні уявлення про розподіл суспільства на дві сфери – суспільну (чоловічу) та приватну (жіночу). Відбулися трансформації й у жіночій самосвідомості: жінки-робітниці відчували, що можуть бути незалежними. Усе це спричинило наприкінці 1950-х рр. «кризу ідентичності», або, як зазначають деякі дослідники, кризу «ідеальної жінки» [11, с.32]. Цей процес розпочався і був найвідчутнішим у США: офіси психологів були заповнені американками, які не розуміли, чому вони перестали задовольнятися роллю домогосподарки та прагнули звільнитися з лещат хатніх обов'язків. Логічним підсумком стало видання у Сполучених Штатах праці Бетті Фрідан «Таємниця жіночності» (1963 р.), яка розвінчала усталений міф про щасливу домогосподарку. Засновниця ліберального напрямку жіночого руху «другої хвилі» Б. Фрідан закликала жінок відмовитися від типового стилю життя домогосподарки та не замикатися виключно у родині. Авторка підкреслювала, що не потрібно обирати між шлюбом та кар'єрою, а варто по-іншому спланувати своє життя: «припинити створювати культ із приготування їжі, прибирання, прання», натомість «зеконотомити час для більш цікавої та творчої роботи» [12].

Таким чином, представниці ліберального фемінізму наголошували, що діяльність жінок не повинна обмежуватися виключно виконанням хатньої роботи, натомість вони мають стати повноправними учасницями суспільно-політичних відносин. Ліберальні феміністки були переконані у тому, що забезпечити гендерну рівність у суспільстві можливо шляхом реформування існуючого законодавства, яке не захищає жіночу частину населення від статевої дискримінації. Насамперед, йшлося про необхідність гарантування жінкам справедливої оплати праці, вільного доступу до професій та кар'єрного зростання.

Децю іншу позицію відстоювали радикальні феміністки, які головним шляхом для подолання статевої дискримінації вважали реконструкцію системи людських відносин [13, с.135] та пропонували переглянути традиційні цінності тогочасного суспільства. Зокрема, активна учасниця даного напрямку феміністського руху Керол Ханіш зазначала: «Ми маємо змінити об'єктивні умови, а не пристосовуватися до них» [14]. Варто підкреслити, що саме радикальне крило фемінізму стало найбільш ідейно впливовим у країнах Заходу в 1970-ті – 1980-ті рр.

Однією з центральних тем феміністської думки другої половини ХХ ст. стала критика патріархальної культури. Радикальні феміністки визначали патріархат як систему домінування чоловіків у всіх сферах суспільного життя, тоді як жінкам у цій культурі відводилась другорядна роль. Одна з лідерів американського фемінізму «другої хвилі» Кейт Мілет у своїй праці «Політика статі» (1970 р.) відзначала, що стосунки між статями як у минулому, так і в сучасному світі є несправедливими відносинами панування та підкорення: «Культура передбачає, що чоловік або повинен керувати своєю дружиною, або перестає бути справжнім чоловіком» [15].

Прагнучи розкрити механізми пригнічення жінок, теоретики фемінізму звернулися до аналізу інститутів родини та материнства. Піддаючи критиці традиційні уявлення стосовно місця та ролі жінки у родині й суспільстві, вони розв'язали жваву дискусію про жіноче призначення. Представниці радикальної ідеології вважали, що експлуатація жінок у родині є моделлю для їхньої дискримінації у суспільстві. Так, одна з найавторитетніших представниць радикального фемінізму у США С. Файерстоун була впевнена, що до тих пір, поки жінки народжують дітей, їх будуть утискати у правах [16]. Вона пояснювала патріархат як контроль чоловіків саме над репродуктивною функцією жінки та наголошувала на тому, що жінки повинні отримати контроль не над засобами виробництва, а над засобами відтворення. Головною метою «феміністської

революції», на думку С. Файерстоун, мало бути «звільнення жінок від тиранії відтворення усіма можливими засобами» [17, с.137]. Одним із таких засобів вона вважала штучну репродуктивність, яка дозволила б мати дітей представникам обох статей.

Загалом, ідеології фемінізму «другої хвилі» була притаманна ідея про те, що народження дітей – це право, а не обов'язок жінки. Феміністки прагнули подолати традиційні уявлення про те, що головним призначенням жінок є продовження роду, а сенс їхнього життя зводиться виключно до виконання репродуктивних функцій. Право жінок обирати між продовженням роду та сексуальністю вони вважали важливою частиною жіночої свободи [18, с.70]. Не випадково однією з цілей жіночого руху другої половини 1960-х – 1980-х рр. стало здобуття права на планування родини, використання контрацепції та легальний і безпечний аборт, що означало для жінок право вільно розпоряджатися своїм тілом і життям.

Предметом уваги радикальних феміністок другої половини ХХ ст. стали також такі питання, як тілесність, жіноча сексуальність та їхній зв'язок зі статевою нерівністю. У роботах простежується думка про те, що у зв'язку з економічною залежністю жінок від чоловіків, жіноча сексуальність була перетворена на елемент підтримки патріархату. Тоді як особистісна цінність жінок була прирівняна до «цінності» їхнього тіла [2, с.468]. К. Мілет у 1970-х рр. так характеризувала становище сучасних їй американок: «Майже всюди на цій планеті вони існують тільки за рахунок бартерної системи: секс в обмін на їжу. Як будь-яка система пригнічення, чоловіча перевага заснована на фізичній силі, гвалтуванні або погрозі насилля [...] Реальні факти, що характеризують становище американок, є достатнім доказом того, що жінки, білі або чорні, перебувають на дні суспільства, навіть якщо сплять із його верхами. Самі по собі вони ніхто, і кожного дня їм про це нагадують» [15].

Отже, характерними рисами ідеології радикального фемінізму «другої хвилі» були критика західної культури в цілому та глибокий аналіз окремих її сторін. Основну причину статевої дискримінації радикальні феміністки вбачали у патріархальному устрої суспільства, якому притаманне домінування чоловіків у всіх сферах життя та, відповідно, другорядна роль жінок. Головними чинниками гендерної нерівності вони вважали репродуктивну функцію жінок та сексуальну «експлуатацію» чоловіками. Право жінок розпоряджатися своїм тілом завдяки вільному доступу до засобів контрацепції та легального абортів теоретики радикального фемінізму називали важливою передумовою на шляху до рівності статей.

Звідки ж виник цей образ феміністок як «божевільних» жінок, які ведуть війну проти чоловіків? У зазначений період у США та країнах Західної Європи існували окремі радикально-екстремістські групи молодих феміністок (переважно, студенток), які закликали до повстання проти чоловічої частини населення. Відверто античоловічу спрямованість мали, наприклад, організації «Червоні панчохи», «Відьми», «Хліб та троянди», чий радикалізм виявлявся у повній самоізоляції їх учасниць від чоловіків [10, с.142]. Одна з найбільш радикальних феміністок «другої хвилі» Валері Соланас у своєму «Маніфесті Товариства Повного Знищення Чоловіків» характеризувала чоловіків такими метафорами, як «біологічна випадковість», «неповноцінна жінка», «напівмертва маса», «емоційний інвалід» та ін. Вона переконувала читачів, що у збереженні чоловіків немає жодної доцільності, оскільки навіть відтворення собі подібних вже стало технічно можливим і без участі представників чоловічої статі. А отже, треба породжувати на світ виключно жінок [19]. Утім, як зазначають дослідники, подібні організації не могли чітко сформулювати ані свою програму, ані мету боротьби, й не мали великої кількості прихильників [20, с. 173].

Таким чином, західний фемінізм «другої хвилі» був ідейно неоднорідним явищем, усередині якого співіснували різноманітні концепції та ідеї. Спільним прагненням для активісток жіночого руху другої половини 1960-х – 1980-х рр. було усунення будь-яких проявів дискримінації за ознакою статі та забезпечення жінок рівними можливостями для самореалізації. Але якщо ліберальні феміністки вважали, що досягти цього можливо і в рамках існуючого суспільного устрою (насамперед, за допомогою реформування законодавства), «радикалки» були переконані у необхідності його трансформації. Вони підкреслювали, що тільки зруйнувавши патріархальну структуру суспільства та змінивши традиційний погляд на жінку виключно як на дружину та матір, можна досягти рівності статей. Радикальні феміністки також включили до свого дискурсу низку сюжетів, що раніше вважались «приватними»: домашнє насилля, сексуальні домагання, контрацепція та аборти, жіноча сексуальність тощо. Теоретики фемінізму «другої хвилі» акцентували увагу на найактуальніших проблемах жіноцтва, що і сприяло швидкому поширенню цих ідей у західному суспільстві.

Джерела та література

1. Брандт Г. А. Современный феминизм: переворот в историко-философской антропологической традиции Западной Европы / Г. А. Брандт [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://svitk.ru/004_book_book/13b/2963_brandt-feminizm.php
2. Грицяк Н. Фемінізм як джерело гендерної теорії / Н. Грицяк // Вісник Національної академії державного управління. – 2003. – №3. – С. 465 – 472.
3. Попкова Л. Феминизм, или история борьбы женщин за права человека / Л. Попкова, Е. Жидкова [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.feminisnts.info/2641>.
4. Firestone S. The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution / S. Firestone. – US: Morrow, 1970. – 160 p.
5. Айвазова С. К. К истории феминизма / С. К. Айвазова // Общественные науки и современность. – 1992. – №6. – С. 153 – 168.
6. Юлина Н. С. Проблемы женщин: философские аспекты (Феминистская мысль в США) / Н. С. Юлина // Вопросы философии. – 1988. – №5. – С. 137 – 147.
7. Амундсен К. Женщины и американская демократия / К. Амундсен. – М.: Прогресс, 1976. – 172 с.
8. Колесникова А. Л. Женское освободительное движение в Великобритании конца 1960-х – начала 1970-х гг. и гендерная политика / А. Л. Колесникова // Женщина в российском обществе. – 2013. – №2. – С. 93 – 100.
9. Смирнов В. П. Франция: страна, люди, традиции / В. П. Смирнов. – М.: Мысль, 1988. – 286 с.

10. Идеино-политическая борьба и некоторые проблемы женского движения / Редкол.: Блинова Е. П. и др.; отв. ред. Н. А. Ковальский. – М.: Мысль, 1981. – 254 с.
11. Lamb V. M. The 1950's and 1960's and the American Woman: the transition from the "housewife" to the feminist / V. M. Lamb - Universite du Sud Toulon-Var, 2011. – 106 p.
12. Фридан. Б. Загадка женственности / Б. Фридан. – М.: Прогресс, 1994 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.e-reading.me/book.php?book=1019773>.
13. Егорова Н. А. Современное женское движение и идеология неофеминизма / Н. А. Егорова // Рабочий класс и современный мир. – 1977. - №2. – С. 132 – 143.
14. Ханиш К. Личное – это политическое / Пер. с англ. Е. Морозовой [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://sites.google.com/site/moscowfeministgroup/kerol-hanis-licnoe---eto-politiceskoe->.
15. Миллет К. Политика пола / К. Миллет // Неприкосновенный запас. – 2008. – №4 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nz/2008/4/mi25.html>.
16. Брандт Г. А. Современный феминизм: переворот в историко-философской антропологической традиции Западной Европы / Г. А. Брандт [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://svitk.ru/004_book_book/13b/2963_brandt-feminizm.php.
17. Firestone S. The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution / S. Firestone. – US: Morrow, 1970. – 160 p.
18. Елдин Д. Французский феминизм у XX ст. / Д. Елдин // Незалежний культурологічний часопис. – 2000. – №17. – С. 69-73.
19. Solanas V. The SCUM Manifesto / V. Solanas [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://gos.sbc.edu/s/solanas.html>.
20. Кирьянова О. Г. Американская женщина вчера и сегодня: (Иллюзии на продажу) / О. Г. Кирьянова. – М.: Мысль, 1988. – 238 с.

Стрильчук А. В. Идеинные основы западного феминизма «второй волны» (вт. пол. 1960-х – 1980-е гг.).

В статье анализируются основные принципы феминистской мысли второй половины XX в. Раскрываются истоки идеологии западного феминизма «второй волны», определяются отличия во взглядах феминисток либерального и радикального направлений. Установлено, что главными сюжетами феминистского дискурса второй половины 1960-х – 1980-х гг. в США и странах Западной Европы были: анализ западной культуры, причин гендерного неравенства, пересмотр роли материнства в жизни женщин.

Ключевые слова: женское движение, феминизм «второй волны», США, Западная Европа, эмансипация, гендерное неравенство.

Strilchuk A. V. Ideological Basics of the Western Second Wave of Feminism (second half of 1960th – 1980th).

The article is devoted the analysis of the basic principles of feminist thought in the second half of the XXth. The origins of the ideology of the western second wave of feminism are revealed, differences of the views of the liberal and radical trends are defined. It is determined that the main subjects of the feminist discourse of the second half of the 1960s – 1980s in the United States and Western European countries were: analysis of Western culture, the causes of gender inequality, redefining the role of motherhood in women's lives.

Keywords: women's movement, «second wave» of feminism, USA, Western Europe, emancipation, gender inequality.

УДК [94+323.3](460)

В. Ю. Годлевська

ЕВОЛЮЦІЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В ІСПАНІЇ В УМОВАХ КОНСОЛІДАЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО РЕЖИМУ (1982–1996 рр.)

У період встановлення демократії в Іспанії, що розпочався після смерті засновника авторитарного режиму Ф. Франко в листопаді 1975 р., був проведений цілий ряд реформ, у тому числі в сфері трудових відносин. Практика соціального діалогу постала в Іспанії в перехідний період, коли в результаті діалогу вдалося досягти домовленостей, які дозволили забезпечити такий необхідний для будь-яких демократичних перетворень соціальний мир. Адже ці перетворення довелося проводити на тлі важкої економічної ситуації, яка виражалася в нестримному зростанні цін і безробіття. Одним з найбільш значущих проявів процесу модернізації став вихід на суспільну авансцену безпосередніх учасників соціального діалогу – профспілок. Реформи передбачали повернення до стабільних форм найму, підвищення внутрішньої та зовнішньої мобільності підприємств, розширення предметів колективних переговорів, покращення послуг у сфері професійно-технічної освіти.

Ключові слова: Іспанія, демократизація, консолідація демократії, трудові відносини, профспілки, соціальні реформи.

Умовою стійкого розвитку будь-якого суспільства, що переживає трансформацію політико-економічного устрою, є досягнення тривалої соціально-економічної стабільності в суспільстві. Причому така стабільність може бути досягнута в процесі соціального діалогу, при встановленні балансу інтересів між суб'єктами соціально-трудових відносин. Забезпечення вказаного балансу залежить від характеру їхніх взаємовідносин і подальшого розвитку механізму державного управління процесами безперервної взаємодії представницьких органів цих суб'єктів. Відсутність балансу, як правило, призводить до страйків та інших соціальних потреб у суспільстві.